

نقش توکل در ادیان آسمانی و کاهش

آسیب های اجتماعی

معصومه امیری^۱

چکیده:

انسان از زمانی که پا به عرصه هستی گذاشت، فطرتاً به دنبال پرستش معبود بی همتا بود، معبودی که برایش مانند ستونی و امن باشد تا در مواقع مشکلات به او پناه ببرد و به او توکل کند. بنابراین هر مکتبی طبق ایدئولوژی خودش، برای پیروان مکتب خود تکیه گاهی معرفی می کند، ادیان آسمانی نیز طبق جهان بینی خود، خداوند یکتا را که عالم به همه چیز است را تکیه گاه معرفی کرده اند، زیرا همه بشر برای ادامه بقا زندگی خود به عنایت او احتیاج دارند.

پس توکل در همه ادیان ها، نوعی از رابطه فرد با خداست که در آن فرد با توجه به اعتقادی که به قدرت خداوند دارد در تمام کارهای خود حضور خدا را در نظر گرفته و برای موفقیت خود از او استمداد می کند. وقتی انسان بداند به خدایی توکل کرده که بر همه چیز آگاهی دارد اولین اثر مثبتی که بر او می گذارد، افزایش مقاومت او در برابر مشکلات است. زیرا انسان امروزی با وجود پیشرفتهای بشری با مشکلات زیادی روبرو است که با توکل کردن سعی می کند در برابر مشکلات صبوری کند و راه حل مثبت بیابد. همچنین این صفت حسنه اخلاقی سبب رضایتمندی آن ها در زندگی می شود و این احساس به فرد کمک می کند به سمت خطا نرود. پس به طور کلی نتایج حاصل از این پژوهش نشان دهندهی این است که توکل به مدیریت مشکلات و ایجاد برقراری امنیت اجتماعی و آرامش روانی در جامعه، کمک

^۱ - طلبه سطح دو، حوزه معصومیه (سلام الله)، شیراز.

بسیاری می‌کند. بنابراین با توجه به اهمیت نقش توکل در زندگی افراد به شیوه توصیفی- کاربردی به این مسأله پرداخته شده است.

کلیدواژه‌ها: توکل، امنیت اجتماعی، تعهد اجتماعی.

مقدمه

یکی از ابعاد گسترده در ادیان آسمانی اثر توکل به خداوند می‌باشد. اصل توکل در ادیان آسمانی مشترک می‌باشد. توکل کردن به خدای متعال یعنی این- که، کار خود را به او سپردن، در طول زندگی به آن ذات الهی، اعتماد کردن و در همه حال چه در حال سختی و چه در حال آسایش از وی کمک خواستن است. و باور داشتن به این حقیقت که حضرت حق، کارگزار جهان هستی بوده، بر هر چه اراده کند، قادر است. توکل کردن به خدای متعال ره توشه مؤمنان در طول زندگانی است که در هنگام مصائب به آنان، آرامش خاطر می‌بخشد و از گرفتاری در معرکه‌ی زندگی نگره می‌دارد، و دل‌های ایشان را عزت، آرامش و پایداری در برابر سختی‌ها و مشکلات و نیز غلبه بر آن‌ها سرشار می‌سازد. «توکل» درجه‌ای از درجات دین و مقامی از مقامات مردم با یقین است، بالاتر از این، توکل از عالی‌ترین درجات مقربین است. در قرآن کریم و سیره ائمه معصومین (علیهم السلام) آیات و روایات فراوانی هستند که توکل‌کنندگان را تمجید و ستایش می‌کند و مؤمنان را بر کسب صفت توکل تشویق می‌نمایند. آشنایی با مفهوم و معنای قرآنی توکل، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است؛ زیرا این مفهوم بلند، دستخوش تعریف و برداشتهایی نادرست گردیده است. برخی کج‌اندیشان، توکل را با بهره‌گیری از اسباب و ابزار طبیعی، ناسازگار دانسته و با کاهلی و تنبلی یکی انگاشته‌اند در حالی که این چنین نمی‌باشد.

بی‌تردید، توکل آثار فوق‌العاده‌ای در پی دارد که بر کلیه شئون فردی و اجتماعی انسان تأثیر می‌گذارد. آثار توکل به حدی عظیم است که تا انسان در این وادی گام نهد نمی‌تواند به کنه قیمتش برسد. در همین راستا مطالعات مقدس در زمینه توکل به خدا

و آثار آن از گذشته تا کنون انجام شده است که اکثر آنها به معنای توکل از نظر آیات و روایات معصومین (علیهم السلام) پرداخته‌اند و در بعضی از آنها به صورت پراکنده به آثار توکل اشاره شده است. مثل کتاب‌هایی که به احادیث مربوط به توکل پرداخته‌اند از جمله چهل حدیث امام خمینی و همچنین کتاب‌هایی که جنبه اخلاقی و عرفانی آن پرداخته‌اند از جمله معراج السعاده، ملا احمد نراقی. در مطالب پیش رو در مقایسه با مطالعات سعی بر این بوده است که به صورت مختصر به بررسی توکل در ادیان و آثار اجتماعی توکل بر اساس آیات و روایات پرداخته شود.

۱- مفهوم‌شناسی توکل:

الف - توکل:

در لغت نامه دهخدا توکل یعنی اعتماد کردن، تکیه کردن و اعتماد نمودن، (دهخدا، ۱۳۴۴، ص ۲۱۵). توکل از ریشه «وکل» است. و به دو صورت استعمال می‌شود، هرگاه با «لام» بیابد به معنای قبول وکالت و سرپرستی برای کسی است که هرگاه با حرف «علی» بیاید به معنای دیگری را وکیل گرفتن به او اعتماد کردن است. (راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن کریم، ص ۵۶۹).

مرحوم سید عبدالله شبیر، از علمای بزرگ اخلاق در تفسیر توکل می‌گوید:

«توکل منزلی از منزلگاه‌های دین و مقامی از مقامات اهل یقین بلکه از درجات مقربین است. حقیقت توکل همان اعتماد قلبی در همه کارها بر خداوند و صرف نظر کردن از غیر او است و این منافاتی با تحصیل اسباب ندارد مشروط بر این که اسباب را در سرنوشت خود، اصل اساسی نشمرد. پس توکل به معنای ترک فعالیت و کوشش جسمانی و تدبیر عقلانی و رجوع به اسباب و وسایل و افراد کارآمد نیست، چون این کار در شریعت مقدس حرام و قبیح است و در شرع مقدس اسلام، تلاش در اموری مانند صنعت و زراعت و سایر راه‌های به دست آوردن رزق و روزی و تأمین معاش، امری محبوب و مورد تأکید است.» (شبیر، اخلاق شبیر، ص ۲۷۵).

ب - تسلیم:

تسلیم در لغت از سلم یعنی از عیب و آفت و بلاجان سالم بدر برد و عیبناک نشد. تسلیم به معنای گردن نهادن رضایت و تحویل دادن است. سلام یعنی کنار بودن از آفات ظاهری و باطنی، (قرشی، قاموس قرآن، ج ۳، ص ۲۹۶). تسلیم ماخوذ از سلام (از نام‌های خداوند از آن رو که بری از عیب و نقص است) گردن نهادن، راضی شدن، سلام کردن، عافیت طلبیدن و دوری جستن از آفت و بلاست. (حنبل، مسند ابن حنبل، ص ۱۳۱۴-۱۳۱۳).

تسلیم در اصطلاح اطاعت از امر خدا، استقبال از قضا و اعتراض نکردن به مصایب و ناملایمات، و اخلاص در توحید است (ابن منظور، لسان العرب، ص ۲۱۱).

ج - تعریف رضا:

رضا در لغت به معنای خشنودی (راغب اصفهانی، همان کتاب، ص ۸۰) و ضد سخط (قرشی، همان کتاب، ص ۱۰۴) و به معنای اختیار کردن نیز آمده است (فیومی، مصباح المنیر، ص ۲۱۳۰) اصل این ماده به موافقت میل آدمی به آنچه با آن مواجه است و دلالت دارد. (مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن، ج ۱۳، ص ۱۵۲)

تعریف رضا در اصطلاح ترک اعتراض بر مقدرات الهیه در باطن و ظاهر، قولاً و فعلاً است (نراقی، معراج السعادة، ص ۹۱۲) به گونه ای که بنده مقامی بیشتر از آنچه خدا آن را قرار داده است طلب نکند. (انصاری، شرح منازل، ص ۱۱۴)

۲- جایگاه توکل در ادیان آسمانی

الف- توکل در مسیحیت و نقش آن در ایجاد تحمل رنج

و گذشت دارد و می تواند بر غضب خود غالب شود که صلح و آرامش را در پی دارد، چون غضب یک صفت انسانی است که چه بسا باعث هلاکت انسان و فشارهای روح و روانی فراوانی به او شود و مانع رسیدن به رشد و کمال و تربیت الهی می گردد. خداوند متعال در قرآن در این باره می فرماید:

«وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ؛

همان کسانی که از گناهان بزرگ و اعمال زشت اجتناب می ورزند و هنگامی که خشمگین شوند عفو می کنند.» (سوره شوری، آیه: ۳۷)

متوکلان، نه تنها در موقع غضب زمام اختیارشان از کف ربوده نمی شود و دست به اعمال زشت و جنایات نمی زنند، بلکه با عفو و غفران قلب خود و دیگران را از کینه ها شستشو می دهند و این صفتی است که جز در پرتو ایمان راستین و توکل بر حق پیدا نمی شود. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۸، ص ۴۶۰)

نتیجه‌گیری

با توجه به آموزه های دین مبین اسلام و دیگر ادیان آسمانی می‌توان به این نتیجه رسید که ایمان و توکل کردن به خداوند یکی از راه‌های نجات بخشی بشر از گرداب مشکلات است. زیرا انسانی که به خدا توکل کند خداوند نیز اسباب راحتی و آسایش او را فراهم می‌آورد و روحیه او را در برابر سختیها و حوادث تقویت می‌کند. همچنین توکل یکی از منازل راه سعادت است و به این مفهوم نیست که انسان دست از تلاش و کوشش بردارد و بگوید تکیه گاه من خداست بلکه انسان باید نهایت سعی و تلاش خود را بکند و کار خود را به خداوند واگذار کند. بنابراین توکل پشتوانه محکمی برای فعالیت بوده و با سعی و تلاش منافاتی ندارد. بنابراین کسی که دارای روح توکل است هرگز در مشکلاتی که در زندگی فردی و اجتماعی برایش پیش می‌آید یأس و ناامیدی بخود راه نمی‌دهد. و در برابر مشکلات احساس ضعف نخواهد کرد. انسان متوکل در برابر سختی‌ها از یک آرامشی روحی برخوردار خواهد بود و ترس و بیم از ناکامی و شکست را از دل خود بیرون میراند. هرگز به شیطان اجازه تسلط بر دلش را نمیدهد زیرا با سپردن تمام امورش به خداوند دیگر جایی برای تسلط شیطان باقی نمانده است. همین فرهنگ و عقیده چنان قدرت روانی به او میدهد که می‌تواند بر تمام مشکلات زندگی پیروز شود. و از سوی دیگر امدادهای غیبی که بر توکل کنندگان نوید داده شده به یاری او خواهند شتافت پس توکل برخداوند آثار بسیار زیادی دارد که بر کلیه شئون فردی و اجتماعی انسان تأثیر می‌گذارد آثار

توکل به حدی عظیم است که تا انسان در این وادی گام نهد ، نمی‌تواند به کنه حقیقتش دست یابد.

فهرست منابع

*- قرآن

*- نهج البلاغه

الف- کتب فارسی

- ۱- انصاری، عبدالله، منازل السائرین، ترجمه ی عبدالغفور روان فرهادی، تهران، مولى، ۱۹۸۳.
- ۲- افرام البستانی، فواد، فرهنگ جدید ترجمه منجدالطلاب، ترجمه محمد بندر ریگی، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۸۹.
- ۳- بابایی، احمد علی، برگزیده تفسیر نمونه، چاپ سیزدهم، ج ۲، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۲. ش.
- ۴- بهرام پور، ابوالفضل، نسیم حیات، قم، نسیم حیات، ۱۳۸۳.
- ۵- بیرهوف، هانس، رفتارهای اجتماعی مطلوب از دیدگاه روانشناسی، ترجمه ی رضوان صدقی نژاد، تهران، نشر گل آذین، ۱۳۸۷.
- ۶- جعفری، محمدمهدی، پرتویی از قرآن، تهران، نشر قلم، ۱۳۵۸.
- ۷- حق‌جو، محمد حسین، روانشناسی ترس و دلهره، مرکز فرهنگی انصار المهدی، بی‌جا، ۱۳۷۸.

۸- دیلمی، محمدحسن، **ارشاد القلوب**، ترجمه ی عباس طباطبایی، جلد ۱، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۸۱.

۹- دهخدا، علی اکبر، **لغت نامه دهخدا**، جلد ۸، تهران، انتشارات دانشگاه، ۱۳۴۴.

۱۰- سبحانی، جعفر، سیمای انسان کامل در قرآن، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۱.

۱۱- شبر، عبدالله، اخلاق، قم، مکتبه بصیرتی، ۱۳۹۵.

۱۲- طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، ج ۱۷، انتشارات موسسه اسماعیلیان، ۱۳۷۱.

۱۳- فیض کاشانی، ملامحسن، اخلاق حسنه، تهران، پیام آزادی، ۱۳۸۲.

۱۴- _____، **المحجه البیضافی تهذیب الاحیاء**، چاپ دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۴۲.

۱۵- قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۷، تهران، دارالکتب اسلامی، ۱۳۷۸.

۱۶- قرائتی، محسن، تفسیر نور، چاپ یازدهم، جلد ۲، تهران، انتشارات مرکز فرهنگ درس های از قرآن، ۱۳۸۳.

۱۷- کلاهچیان، محمود، راهکارهای تحقق امنیت اجتماعی، تهران، معاونت اجتماعی و ارشاد نیروی انتظامی، ۱۳۸۲.

۱۸- کوزر، لوئیس، نظریه های بنیادی در جامعه شناسی، ترجمه ی فرهنگ ارشاد، تهران، نشر نی، ۱۳۷۸.

۱۹- مطهری، گفتارهایی در اخلاق اسلامی، جلد ۲۵، تهران، نشر صدا، ۱۳۸۱.

۲۰- مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، جلد ۸، چاپ اول، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴.

۲۱- مصطفوی، حسن، **التحقیق من کلمات القرآن**، ج ۱۳، تهران: وزارت فرهنگ ارشاد اسلامی، بی تا.

ب- کتب عربی

۱- ابن ابی الحدید، عبدالحمید بن هبه الله، شرح نهج البلاغه، قاهره، تحقیق ابوالفضل ابراهیم، داراحیا الکتب العربیه، بی تا.

۲- ابن حنبل، احمد بن محمد، المسند، ج ۹، قاهره، دارالحديث، ۱۴۱۶ه.ق.

٣- ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، لسان العرب، ج ٦، بيروت، دار صادر، ١٤١٤هـ.ق.

٤- مجلسي، محمدباقر، بحار الانوار، ج ٧٧، بيروت، مؤسسه الوفا ١٤٠٤هـ.ق.